

SZENT FERENC MŰVELTSÉGE

Szent Ferenc saját szavaiból és életíróinak odavetett megjegyzéseiből egyaránt az derül ki, hogy egészen tanulatlan embernek érezte, jobban mondván mutatta magát. Végrendeletében és egyéb megnyilatkozásaiban egyenesen idiotának állítja magát, s mikor egyszer a terni püspök minden himezés nélkül mint ügyefogyott és tanulatlan embert állította oda hívei elé, ő nem győzött eleget hálálkodni a szokatlan igazmondásért. „Igazán mondom, püspök uram — így áradozott —, életemben még senki emberfia nem tanúsított irántam ekkora tiszteletet, mint az imént te. Mások ugyanis mindegyre csak ezt hajtogatják: Ime egy szent ember — és így nekem tulajdonítják a Teremtőt megillető dicsőséget és szentséget. Te ellenben bölcs emberhez illően külön választottad az aranyat a salaktól.” Máskor meg, mikor egy tudós dominikánus atya egy fogós szentírási helyre vonatkozó véleményét tudakolta, azzal akart kitérni a válasz elől, hogy ő teljességgel tanulatlan ember, igazi idióta, kinek inkább tanulni kellene, semmint másokat tanítani akarni. Igaz, a középkori szóhasználatban az idióta egyszerűen laikust jelentett az iskolás műveltségű klerikussal szemben. „Idióta, id est non bene literatus” — olvassuk a középkori ferences legendaképződés utolsó torzonborz alkotásában, a *Speculum vitae B. Francisci ete sociorum eius*-ban. Nem kétséges azonban, hogy Szent Ferenc ajkán súlyosabb jelentése van a szónak és körülbelül a teljes tanulatlanság és tudatlanság fogalmi körével esik össze.

Életírói és kortársai szintén több helyütt és nagy nyomatékka l utalnak a szent hiányos tanultságára. Elég e részben *Celanoi Tamás*, a *Három társ*, a *Speculum perfectionis*, *Angelus Clarenus* és a domonkosrendi *Bourbon István* tanúságára hivatkoznunk, akik mind „illiteratus, simplex in litteratura valde parum litteratus” embernek állítják oda szentünket. Egyetlen kivétel ebben a tekintetben az angol *Wendoveri Rogér*, a s. albani bencés kolostor híres krónikáírója, a kortörténeti adatokban rendkívül gazdag *Flores historiarum* szerzője († 1236). Szerinte a Poverello már kora fiatalságában alapos irodalmi és teológiai kiképzést nyert és idővel mind a két területen teljes tökéletességre vitte. Ezt az állítását azonban éppoly kevéssé vehetjük komolyan, mint azt a másikat, amely szerint szentünk főrangú nemesi családból származott. Látszik, hogy a derék krónikaíró olasz hírei tekintetében nagyon messze esett az események színhelyétől, s ezért megbízható értesülések hiányában képzeletének csapongására bízta magát.

Nagy hiba volna, azonban részünkről, ha akár a Poverellónak, akár életíróinak állítását betű szerinti értelemben vennők. Hiszen nyilvánvaló, hogy a Poverellót elsősorban határtalan alázatossága készítette arra, hogy minél fogyatékosabbnak tüntesse fel tanultságát, életíróinál pedig az az ismert legendaformáló motívum játszott közre, hogy minél áthidalhatatlanabbnak tüntessék fel a Gondviselés tervei és a kivitelükre kiszemelt gyarló emberek munkája közt tátongó úrt s így okuk és alkalmuk legyen rá, hogy az elért eredmény minden dicsőségét Istenre hárítsák át.

Ezzel az egyoldalú és teljesen történetien beállítással szemben a valóság az, hogy Szent Ferenc tanultság dolgában semmivel sem maradt mögöttes a korabeli módosabb polgárcsaládok fiainak. Éppen életíróinál találunk erre vonatkozólag cáfolhatatlan bizonyítékokat. Így mindjárt

Celanoi Tamás testvérénél, aki mindössze két évvel a szent halála után, tehát olyan időben írta meg első legendáját, mikor a rája vonatkozó emlékek még elevenen és kiszínezés nélkül éltek a köztudatban, olvassuk, hogy a Poverello ugyanott kezdett prédikálni, ahol annakidején mint kis gyermek az írás és olvasás elemeit elsajátította. Még közelebbi eligazítással szolgál *Szent Bonaventura*. A szent első temetkezési helyéről, a kis Szent György-templomról szoltában ugyanis ezt a megjegyzést teszi: „Mint gyermek ezen a helyen tanulta az elemi ismereteket, később itt prédikált legelsőbbben s végezetül ez szolgált első pihenő helyeül.” A kis templom ma már csak részben van meg. Assisi város nemes tanácsa ugyanis 1257-ben a szűknek bizonyult Szent Demjén-kolostor helyett Szent Klára leányainak ajándékozta a nagyértékű telekkomplexumot; nemcsak a templomot, hanem a vele kapcsolatos iskolát, kórházat és kereskedelmi börzét is. *Campelli Fülöp* testvér azután itt építette meg a szent alapítónő hamvainak befogadására szánt szép gót stílusú Szent Klára-templomot és kolostort. Ez utóbbinak keresztfolyosójába illesztette bele a Szent György-templomocská megmaradt részét.

Szent Ferenc szüleinek lakása, melynek helyén III. Fülöp spanyol király bőkezűségéből 1615-ben a ma is meglévő *Chiesa nuova* épült, nem messze esett a parányi templom iskolájától. Nem volt tehát semmi akadály, hogy a kis Francesco naponkint ellátogasson *Sándor* mester — a nevet egy hangyaszorgalmú XVII. századi író, *Jacobilli Lajos* örízte meg számunkra az umbriai szentekről és boldogokról írott nagy munkájában (*Vite dei Santi e Beati dell' Umbria e di quelli i corpi dei quali riposano in questa provincia*. II. k. Foligno, 1656.) — előadásaira.

Az iskolában folyó tanítás, az akkori idők szellemének megfelelően, természetesen túlnyomóan gyakorlati volt és elsősorban a jámborság, fegyelem, erkölcsösség és a társadalmi illem elsajátíttatására irányult. Az értelmi nevelés középpontjában az írás és olvasás mellett a mindennapi imádságok, főleg a középkori ember vallási életében olyan nagy szerepet játszó szoltárok megtanulása állott. Emellett a latin nyelv ismeretébe is bevezették a kis nebulókat. Mert nem szabad felejtenünk, hogy a latin nyelv abban az időben Olaszországban félig-meddig még élő nyelvnek számított: az volt az ígéhirdetés, a bíraskodás és a kereskedelmi levelezés nyelve. Sőt a felsőolaszországi iskolákban a francia nyelvből is nyújtottak némi izelítőt; persze nem annyira a lovagi költészetre való tekintettel, mint némelyek állítják, hanem józan polgári számításból. Hiszen az olasz kereskedők, mint éppen szentünk atyjának példája mutatja, akkoriban igen élénk kapcsolatokat tartottak fenn Franciaországgal, főleg Provence-szal. Ennek ellenére Francesco és társai Sándor mester iskolájában mégsem a közelebbi provencal (*langue d'oc*), hanem a távolabbi északi köznyelvben (*langue d'oïl*) nyertek oktatást. Legalább is ezt állítja *Sabatier* immár klasszikussá érett nagy életrajzában (*Vie de S. François d' Assise*. Éd. définitive. Paris, 1931. 11. 1. 2. j.), a bizonyítással azonban adós marad.

Az a műveltség tehát, melyet Sándor mester iskolája közvetített, meglehetősen sokoldalú volt. Mélynek azonban semmiképpen sem volt mondható. De arra nem is volt szükség. Hiszen szentünk nem tudósnak, hanem kereskedőnek készült. Szent Bonaventura világosan meg is mondja, hogy atya bizonyos elemi ismeretek megszerzése után maga mellé vette őt az üzletbe. De a korviszonyokhoz képest így is tetemes ismeretanyaggal rendelkezett. Mindenekelőtt megtanult annyira latinul, hogy a könnyebb szövegeket fennakadás nélkül megértette. Ama nevezetes Mátyás-napi misén' (1209. február 24.), mely végleg döntött jövője felől,

nagyjából megértette az evangéliumot. Mivel azonban mégsem volt egészen biztos dolgában, a szertartás végeztével alázatosan megkérte a miséző papot, hogy magyarázza meg neki a hallottak tartalmát. Latin tudása tehát nem lehetett valami mélyen szántó. Mindenesetre messze mögötte maradt a klasszikus latinságnak. Egyik elkallódott leveléről *Eccleston Tamás* testvér, az angol provincia Herodotosa, külön kiemeli, hogy hibás latinsággal volt írva.

De bármily gyarló volt szentünk latin tudománya, arra mindenesetre elegendő volt, hogy fennakadás nélkül tudja végezni a napi officiumot s némi segítséggel latin leveleket és egyéb szövegeket tudjon tollba mondani. Erre a célra rendszerint a környezetében tartózkodó tanult testvérek valamelyikének közreműködését szokta igénybe venni. Például tudjuk, hogy az ún. első, valójában pedig második regula szövegének irodalmi formába öntésével és szentírási idézetekkel való megtűzdelésével a tudós *Speyeri Cézár* testvért bízta meg.

Az olvasásnál és a tollbamondásnál már jóval nehezebb eset volt az írás. Ebben csakugyan kevés gyakorlata lehetett szentünknek. Lehetőleg kerülte is. Csak egészen kivételes esetekben szánta rá magát. Aránylag gazdag irodalmi hagyatékából mindössze három darabról tudjuk megközelítő bizonyossággal megállapítani, hogy valóban az ő kezeírása. Ezek közül is kettő: a Leó testvérnek szóló levél és a neki adott áldás, egészen rövid, alig nyúlfarknyi. A harmadik, a Poverello hálaéneke (*Laudes Dei altissimi*), valamivel hosszabb lélekzetű, de viszont erről meg tudjuk, hogy nem a pillanat ihletében született, hanem mint már előbb ki-formált és véglegesített szöveg került papírra. A három írás vonalvezetése, „ductusa”, feltűnő eltéréseket mutat. Mintha nem is egy ember kezéből került volna ki. Az áldás szövege monumentális, egyenes és különálló, a levélé ellenben dült és sokhelyütt összeírt betűkkel van írva. A hálaének írása középpontot foglal el a kettő közt: nem olyan monumentális, mint az áldásé és nem annyira dült, mint a levélé. E szemre, színre feltűnő különbségek ellenére kiváló paleografusoknak (*Dziatzko K., Goetz W., Meyer V., Seeliger G., Wattenbach V.*) mégis sikerült szinte minden kétséget kizáró módon bebizonyítani, hogy a három írás egyazon kéztől eredt. Bizonyításuk legfőbb érve a bizonyos betűalakok formálásában észlelhető nagyfokú egyezés. De az áldás és a hálaének esetében a benső érveken túl kézzelfogható tárgyi bizonyítékaink is vannak a hitelesség és a sajátkezűség mellett, nevezetesen Celanoi Tamás közel egykorú elbeszélése és Leó testvér sajátkezűleg rávezetett hitelesítő bizonylata.

És amilyen kezdetleges az írás, olyan nehézkes, ügyetlen az „és”, az „et” kötőszóval megtűzdelte fogalmazás. Különösen áll ez a levélre. Mindjárt a megszólításban: *F. Leo f. Francisco tuo salutem et pacem*”, súlyos grammatikai hiba ötlik a szemünkbe. Ha ugyanis szóról-szóra vennők a megszólítást, az derülne ki, hogy nem a szent írta Leó testvérnek, hanem fordítva. De akkor meg a „tuo” névmásnak nem volna értelme, szabály szerint csak „suo” állhatna a helyén. A különös elírásnak nyilvánvalóan az lehet az oka, hogy Ferencnek írásközben olasz neve, „Francesco”, csengett a fülében s így tolla nominatívusról önkéntelenül datívusra tévedt. Lehet, hogy később észrevette tévedését, de szándékosan kijavítatlanul hagyta a hibát. Ez szorosan összefüggött azzal a szemünkben különösnek tetsző sajátosságával, hogy az egyszer leírt, vagy tollba mondott szövegen nem tűrt semmi javítást; még a fölösleges betűket, illetve szóttagokat sem engedte kitörölni.

A latin mellett, mint láttuk, a francia nyelv ismeretét is az iskolának köszönhette szentünk. Sabatier ugyan azt állítja, hogy odahaza, a családi körben sajátította el a francia nyelvet, de ezt egyéni vélekedésnél többel nem tudja bizonyítani. Csak annyi bizonyos, hogy Ferenc kora fiatalságától fogva különös szeretettel vonzódott Franciaországhoz és a francia nyelvhez. Ebben valamennyi életírója megegyezik. Különösen az elragadtatás önfelélt pillanataiban fordult önkéntelenül franciára az ajkán felbukkanó szó és dal. Mikor megtérése után a római Szent Péter bazilika előcsarnokában a szegénység kipróbálására a koldusok közé állott, francia nyelven kezdett alamizsnáért könyörögni. Francia himnuszok csendültek meg ajkán akkor is, mikor Egyed testvérével első apostoli útjára indult az anconai tartományba. De még később, élte alkonyán is akárhányszor megtette, hogy egy fadarabot fektetett balkarjára, jobbkezebe pedig egy íj módjára meghajlított pálcát vett s azzal, mintha hegedülni akart volna, húzogatta a fadarabot s közben francia nyelven melódiákat dúdolt az Úr Krisztusról. Újjongó jókedve azonban egy idő múlva a szenvedő Krisztus iránt részvét könnyeibe fulladt.

Annál meglepőbb tehát, hogy a *Három Társ* legendájában az említett szentpétertemplomi jelenet leírásával kapcsolatban ezt a megjegyzést olvassuk: „... nagyon szeretett francia nyelven beszélni, bár nem volt benne tökéletes.” Ezt a tanúságot annál inkább el kell fogadnunk, mivel a szent legbizalmasabb baráti köréből származik és mert a benne foglalt állítás egy cseppet sem hízelgő Szent Ferencre. Mindent összevéve, tehát a Poverello francia tudása nem sokkal állhatott fölötté latin tudományának.

De ismét azt kell mondanunk, hogy öreg hiba volna részünkről, ha Szent Ferenc szellemi habitusát kizárólag iskolai tanultsága, illetve latin és francia nyelvtudása után akarnók megítélni. Hiszen nyilvánvaló, hogy benne nem egyszerűen egy jól-rosszul iskolázott embert, hanem korának legnagyobb vallási géniuszát kell látnunk, aki az iskolában tanultaknál hasonlíthatatlanul mélyebb és eredetibb forrásokból merítette tudását. Gyors felfogásáról és bámulatos emlékező tehetségéről az egyszer hallottak megjegyzésében már első életírója, Celano Tamás testvér, a legnagyobb elismerés hangján ír. Szent Bonaventura meg egyenesen külön fejezetet szentel a Szentírás megértésében nyilvánuló rendkívüli adományának. Mindehhez vegyük még hozzá gazdag és színes képzeletét, mellyel minden szavát, minden tettét utólérhetetlen egyéni varázssal tudta bevonni, finom természetfölötti érzékét, mellyel a természet minden parányi megnyilvánulásában s az élet minden rezdülésében első pillanatra fel tudta ismerni a teremtő és gondviselő Isten kezenyomát, bámulatos pedagógiai tapintását, mellyel a követésére buzdult testvérek százait megnevelte és a nyomába szegődött tömegek vallási és erkölcsi igényeit kielégítette, és nem utolsó sorban azt a vele született biztosságot, mellyel a legnehezebb helyzetekben és a legkényesebb vallási és erkölcsi kérdésekben is rögtön kiismerte magát.

A legnagyobb vonzó erőt azonban egyszerű, minden cicoma nélkül áradó ékesszólásával gyakorolta a szent. „Szavai — a *Három Társ* legendájának állítása szerint — nem üres és nevetésre ingerlő fecsegések voltak, hanem teljesekek voltak a Szentlélekisten erejével és behatoltak a hallgatók szívének legbensőbb rejtekébe.” „Nem emberi bölcsességgel, — olvassuk ugyanott —, hanem a Szentlélek tudományával és erejével hirdette Isten országát. Legcsodálatosabb az volt a dologban, hogy bár nem a tudósoktól taftulta a beszédet, a tudósok is megértették őt és úgy tör-

ték magukat látása és hallása után, mintha egyenesen a másvilág hírnöke lett volna.”

Még erőteljesebben fejezi ki magát Celanoi Tamás testvér: hajnalhasadáshoz, virágfakadáshoz, tavaszi ébredéshez hasonlítja a szent nyomán kelt hatást. És hogy állítása nem üres frázis, meggyőzően mutatja a magyar történelemből ismert *Spalato*i Tamás dalmát krónikaíró esete, aki a bolognai egyetemen tanultában szem- és fültanúja volt annak a nagyhatású beszédnek, melyet 1222. augusztus 15-én a „palazzo comunale” előtt összesereglett tömérdek népnek mondott szentünk. A beszéd hatásáról szólva kiemeli, hogy sok tudós, aki végighallgatta a beszédet, egészen magánkívül volt a tanulatlan ember mélytartalmú szavain kelt álmélkodásában. „Isten — írja — olyan csodálatos fogamatot kölcsönzött szavainak, hogy sok nemesi család, melyek közt a régi gyűlölködések féktelen dühe már sok vérontást idézett elő, most önként összebékélt. Iránta pedig olyan szertelenül nagy volt a tisztelet, hogy férfiak és nők cspoortosan özönlöttek körül, hogy legalább ruhájának szegélyét érinthessék, vagy ruhájából egy darabot ereklyeként magukkal vihessenek.”

Ezek után meg kell állapítanunk, hogy *Felder* Hilárin, a kitűnő kapucinus történetíró nem jár messze az igazságtól, mikor azt állítja, hogy szentünk a tudás és tehetség minden területén olyan gazdag talentumokkal volt felruházva, hogy játszva elnyerhette volna a tudósság, illetve a művészet palmaágát, ha akarta volna. Neki azonban egy pillanatra sem jutott eszébe többnek lenni az Úr egyszerű és alázatos kis szolgájánál.

A SZÉPSÉG ELMŰLIK, ANYÁM...

*már hó-szín ül hajad között...
korán, s mint barna hegyeken
arcod vonala megtörött,
A szépség elműlik, anyám —*

*meglátja lombját a folyón.
s mint fa, ha törzse elhajol,
tükröd immár az én korom,
Kinőttem régi éveim;*

*kis ruháimat, ingemet.
— te szabta, vartad régen is
s a tű előtt cérnád remeg;
Szemüveg mögül nézel rám,*

*már szemed tüze se lobog.
így — ráncosan is; fáradtan
mégis szép a te homlokod,
A szépség elműlik, anyám,*

ÖREGSÉG

*Pihenj meg, apám, gyenge már kezed
marokra fogni a kapa-nyelet.
Mintha öklöd is vassá vált volna,
lehull, s nem üt, mint rég, a goromba.
Hited se volna, mi adna erőt?
Sűrű ó-borod — az is éltetőd.
Hessegetem fölötted a halált —
És lemegy a Nap, majd az éj leszáll.*

*Lassúbbak már a lépteid, a bot
— kezed is hozzá — kezedhez szokott.
S a templom, hova eljársz vasárnap,
énekkal vár; a hosszú út fáraszt.
Kertbe mész s nézed megnőtt fáidat,
tömjenként árad róluk az illat.
S a távol ködös kékségein át
romló szemedig szűkül a világ...*

Fazekas Lajos